

ЛІНГВОДИДАКТИКА

**ТЕКСТОЦЕНТРИЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ**

doi: 10.12958/2227-2631-2025-1-51-163-178

Алла Нікітіна,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри української мови
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6600-5451>*

Надія Карлова,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3020-1391>*

У статті розглянуто текстоцентризм з позицій методології лінгводидактики, що вивчає наукову організацію формування у здобувачів вищої освіти лінгводидактичних понять і умінь застосування засвоєних знань у дослідженнях, пов'язаних з мовною освітою.

Визначено основні ознаки текстоцентризму як методологічної основи у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників, методичний потенціал тексту як засобу мовної освіти.

На підставі аналізу компетентностей, визначених у професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», виокремлено ті, що готують вчителя української мови і літератури до реалізації текстоцентризму в навчанні української мови.

З'ясовано, що текстоцентризм позиціонують як навчання на текстовій основі; він є методологічним підґрунтям виконання вчителем трудових функцій на основі ціннісних орієнтирів, що є маркерами якісного спілкування в освітньому середовищі та формування особистісних характеристик людини.

Звернено увагу на те, що наукове поняття текстоцентризму багатогранне; його активно досліджують у різних галузях знань, передусім у гуманітарній, педагогічній, психологічній; у лінгводидактиці текстоцентризм розглядають у системі принципів або підходів до навчання мови.

Зазначено, що важливим методологічним підґрунтям застосування текстоцентризму визначено традиційні й інноваційні методи і прийоми навчання на текстовій основі, спрямовані на самостійну роботу здобувачів освіти з навчальними текстами, зокрема метод самостійної

роботи з джерелом інформації, різні види аналізу тексту; лінгводидактичний аналіз тексту; комунікативну й когнітивну методику навчання мови з позицій текстоцентризму.

Ключові слова: методи навчання, методологія лінгводидактики, мовна освіта, текст, текстоцентризм, професійна компетентність.

Nikitina Alla, Karlova Nadiia. Textocentrism as a Methodological Basis of professional Training of future Linguistics Teachers.

The article examines textocentrism from the standpoint of the methodology of linguodidactics, which studies the scientific organization of the formation of linguodidactic concepts and skills among higher education students, as well as the application of acquired knowledge in research related to language education.

The main features of textocentrism as a methodological basis in the professional training of future language and literature teachers and the methodological potential of the text as a means of language education are determined.

Based on the analysis of the general competencies of a teacher defined in the professional standard "Teacher of a General Secondary Education Institution", those competencies that prepare a teacher of Ukrainian language and literature for implementing textocentrism in teaching the Ukrainian language are identified.

It is found that textocentrism is positioned as text-based learning; it is a methodological basis for the teacher's performance of labor functions based on value orientations, which are markers of high-quality communication in the educational environment and the formation of a person's characteristics.

Attention is drawn to the fact that the scientific concept of textocentrism is multifaceted; it is actively researched in various fields of knowledge, primarily in the humanitarian, pedagogical, and psychological. In linguodidactics, textocentrism is considered in the system of principles or approaches to language learning.

It is noted that traditional and innovative text-based learning methods and techniques are identified as an essential methodological basis for applying textocentrism. These methods and techniques are aimed at independent work of students with educational texts and include, in particular, the method of independent work with a source of information, various types of text analysis, linguodidactic analysis of the text, and communicative and cognitive methodology of language teaching from the standpoint of textocentrism.

Keywords: teaching methods, linguodidactic methodology, language education, text, textocentrism, professional competence.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. У сучасній українській лінгводидактиці актуальними є питання переосмислення методологічних основ навчання мови в умовах реформування освіти загалом і мовно-літературної освіти зокрема. Лінгводидакти досліджують проблеми динаміки основних підходів до освітнього процесу, застосування традиційних і нових методів, прийомів, засобів дослідження й навчання. Спостереження за розвитком освітнього процесу, аналіз наукових і навчальних джерел, вивчення документів у галузі освіти переконують у необхідності методологічного обґрунтування закономірностей і принципів мовної освіти, питань визначення шляхів і засобів наукового пізнання, закономірностей дослідження як творчого процесу, що лежить в основі компетентнісного навчання здобувачів загальної середньої і вищої освіти.

Система знань про підходи до вивчення педагогічних явищ і процесів, про способи опанування знань, формування умінь і навичок, цінностей, виховання особистісного ставлення до опанованої інформації лежить в основі професійної діяльності сучасного вчителя, учителя-словесника зокрема. Ця система як методологічне підґрунтя виконання трудових функцій учителем постійно розвивається, розширюється, оновлюється, змінює пріоритети залежно від суспільних змін, досягнень прикладної науки й цифрових технологій в освіті.

З-поміж актуальних своєрідних явищ лінгводидактичної методології виокремлюємо текстоцентризм, який визначають то як підхід до навчання, то як принцип навчання мови. Майбутнім учителям-словесникам необхідно усвідомити поняття текстоцентризму, переконатися в його методичному потенціалі й набути вміння використовувати основні засади текстоцентризму на практиці.

Тому характеристика текстоцентризму як методологічного чинника лінгводидактики є актуальною проблемою в мовній освіті загалом і в професійній підготовці майбутнього вчителя-словесника зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методологічних і методичних засад навчання на текстовій основі, розроблення методик роботи з текстом на різних етапах мовної освіти з урахуванням різних підходів до навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, опанування лінгвістичних і методичних навчальних дисциплін здобувачами професії вчителя української мови і літератури привертає увагу лінгводидактів з того часу, коли в методиці навчання української мови обґрунтували необхідність розвитку мовлення учнів за такими напрямками, як словникова робота і засвоєння граматичної будови мови; засвоєння норм української літературної мови;

формування в учнів зв'язного мовлення (Методика, 2009, с. 261 – 263). Робота з розвитку мовлення зумовила появу часткових методик, насамперед стилістики, культури мовлення, риторики, лінгвістики тексту, лінгвістичного аналізу тексту. Ці методики передбачали навчання на текстовій основі, визначення тексту головним засобом навчання мови. Визначення змісту й методів навчання лінгвістики тексту в школі започаткували такі українські лінгводидакти, як О. Біляєв, В. Мельничайко, К. Плиско, Л. Скуратівський, І. Ющук та ін.; наукові засади методики лінгвістичного аналізу художнього тексту розробили Т. Донченко, І. Ковалик, Л. Мацько, Н. Миронюк, М. Плющ та ін.; текст як засіб навчання з погляду лінгвоукраїнознавства дослідила Г. Онкович; теоретичне обґрунтування вивчення стилістики й культури мовлення на основі тексту – П. Кордун, М. Пентилюк, А. Попович та ін. Сучасні тенденції лінгвістичного аналізу тексту представлені в дослідженнях С. Єрмоленко, Т. Єщенко, А. Загнітка, А. Зеленька, І. Кочан, М. Крупи та ін.

Реформування освіти в сучасній Україні спричинило посилення уваги до тих засобів навчання української мови, які забезпечують вимоги підготовки здобувачів освіти до життя, сприяють формуванню в них ключових і предметної компетентностей, розвивають готовність до ефективної комунікації в соціумі. Тому актуалізувалися дослідження тексту як засобу навчання паралельно з розробленням підходів до мовної освіти, обґрунтуванням принципів, методів, прийомів, технологій навчання і визначення методологічного підґрунтя професійної підготовки майбутніх учителів-словесників до опанування методик навчання на текстовій основі. Ці питання стали предметом досліджень таких лінгводидактів, як З. Бакум, Н. Бондаренко, Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіна, С. Караман, В. Коваль, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук, Н. Лібак, В. Любецька, В. Новосьолова, Л. Овсієнко, С. Омельчук, Л. Попова, А. Попович, Л. Рускуліс, О. Семенов, Ю. Шахіна та ін.

Проблеми навчання на текстовій основі порушено в роботах, що розкривають методичний потенціал компетентнісного підходу. В. Коваль, обґрунтовуючи формування особистісно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів, слушно виокремлює такі важливі вміння, як читання філологічних текстів, розпізнавання літературних жанрів, виконання філологічного аналізу тексту. Дослідниця визнає необхідність посиленої уваги викладачів лінгвістичних і методичних дисциплін до дотримання принципу текстоцентризму поряд з суміжними принципами інтегративності, міжпредметної взаємодії й опори на історію мови (Коваль, 2021, с. 215 – 217). Нам імпонують висновки вченої щодо сучасного розвитку мовної освіти, зокрема формування комунікативно компетентної, культуромовної особистості на основі текстоцентризму.

У дисертації й низці публікацій Л. Овсієнко науково обґрунтовано теоретико-методичні засади навчання лінгвістики тексту майбутніх

учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу; представлено методикау реалізації інформаційно-комунікаційних технологій навчання лінгвістики тексту; доведено ефективність інтеграції мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників (Овсієнко, 2018).

Текстоцентризм як один з підходів до навчання розглядає у своїх працях Л. Рускуліс, яка розробила методикау формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Науковиця визначає текстоцентричний підхід як базис схарактеризованих нею підходів, суть якого полягає в засвоєнні мовних норм, збагаченні словника студента, формуванні умінь і навичок сприймати, відтворювати й будувати висловлювання на текстовій основі (Рускуліс, 2018). Шляхи реалізації текстоцентричного підходу в процесі формування мовної особистості старшокласників визначила у своїх дослідженнях Т. Груба (Груба, 2018).

Аналіз цих публікацій засвідчив важливість навчання на текстовій основі для сучасної методикау, що збігається з вимогами державних освітніх документів, концепцій, освітніх і професійних стандартів. Водночас потребує переосмислення низка методичних понять, зокрема оновлення поглядів на ключові підходи до мовно-літературної освіти, на визначення методів і прийомів навчання, на роль підручника як основного носія текстів у сучасній школі тощо. Професійна підготовка майбутніх учителів-словесників зумовлює необхідність методологічного обґрунтування такого явища, як текстоцентризм, що пов'язане з інтеграцією навчання й наукових досліджень – наукової освіти.

Мета статті – визначити основні ознаки текстоцентризму як методологічної основи професійної підготовки майбутніх учителів-словесників, проаналізувати методичний потенціал тексту як засобу мовної освіти.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано такі методи і прийоми: аналіз нормативних документів у галузі мовно-літературної освіти, наукових і науково-методичних джерел з порушеної проблеми для визначення її актуальності; метод педагогічного спостереження; індуктивний і дедуктивний прийоми наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх учителів-словесників на сучасному етапі розвитку мовно-літературної освіти регламентована професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти», вимоги якого відображені в освітніх програмах, навчально-методичних комплексах до освітніх компонентів. Аналіз професійного стандарту, у якому визначено професійні компетентності вчителя, був спрямований на виявлення таких компетентностей, які є базовими для вчителя в реалізації текстоцентричного підходу до навчання, і ціннісних орієнтирів, які необхідні для виконання трудових функцій. Це насамперед такі компетентності:

– мовно-комунікативна: знання норм і стилів української літературної мови, використання усного й писемного мовлення; інтонаційних і позамовних засобів виразності мовлення; здатність формувати й розвивати мовно-комунікативні уміння і навички здобувачів освіти;

– предметно-методична: здатність добирати і використовувати сучасні й ефективні методики і технології навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти; організувати навчання предметів (інтегрованих курсів) через дослідницьку діяльність; добирати доцільні форми, методи, прийоми й засоби для здійснення дослідницької діяльності здобувачами і способи представлення ними досягнутих результатів; здатність формувати ціннісні ставлення в здобувачів освіти;

– інформаційно-цифрова: здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію;

– психологічна: планувати і здійснювати освітній процес з урахуванням вікових й індивідуальних особливостей здобувачів освіти; застосовувати методи роботи, навчальні матеріали й завдання для розвитку пізнавальної діяльності здобувачів освіти (Професійний стандарт, 2024).

У Професійному стандарті наголошено на тому, що процеси навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти є наскрізними, їхня цілісність має бути забезпечена наявністю у педагога компетентностей, сформованих на основі ціннісних орієнтирів (Професійний стандарт, 2024).

Формування професійних компетентностей майбутніх учителів-словесників має бути орієнтоване на реалізацію ними вимог Державного стандарту базової середньої освіти, у якому акцентовано увагу на формуванні в учнів «компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності, свідомого життєвого вибору й самореалізації, трудової діяльності, відчуття відповідальності, шанобливого ставлення до суспільства, родини, довкілля і культури, української демократичної держави» (Державний стандарт, 2020). Вимоги професійного та освітнього (для закладів загальної середньої освіти) стандартів лежать в основі проектування й реалізації освітніх програм зі спеціальності «Середня освіта (Українська мова і література)», конкретизовані в робочих програмах і силабусах освітніх компонентів, зокрема лінгвістичного й методичного спрямування.

Професійна підготовка майбутніх учителів-словесників передбачає засвоєння ними основних положень методології лінгводидактики, зокрема методологічних засад навчання мови на текстовій основі. Виникає потреба з'ясувати поняття «методологія» і «методологія лінгводидактики». В освітніх наукових і довідкових джерелах поняття методології розрізняють за рівнями: філософське знання, загальнонаукова методологія і конкретна наукова методологія

як сукупність методик, принципів і процедур дослідження певної наукової дисципліни, до прикладу, лінгвістики, педагогіки, психології, лінгводидактики. Методологія охоплює теорії, підходи, принципи, характеристики, критерії, які становлять інструментарій наукового пізнання в певній галузі.

Методологія як філософське загальне поняття означає шлях дослідження чи пізнання, тому є складним, багаторівневим і різноаспектним за визначеннями. Зокрема це:

– вчення про методи пізнання й перетворення дійсності, про використання світоглядних принципів у процесі пізнання, духовної творчості і практики;

– сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети (Філософський енциклопедичний словник, 2010).

Методологія лінгводидактики як часткова методологія, на думку О. Кучерук, є вченням про наукову організацію процесу набуття лінгводидактичних знань, а також їх практичного застосування в дослідницькій роботі задля розв'язання наукових завдань у мовній освіті (Кучерук, 2013). Нам імпонує таке визначення, оскільки в ньому акцентовано увагу на знаннєвому складникові опанування здобувачами вищої освіти лінгводидактики та на застосуванні знань у науковій освіті, у навчанні мови зокрема.

Водночас у нашій публікації звертаємо увагу на методологію лінгводидактики, опанування якої готує майбутніх учителів-словесників до розуміння наукової організації текстоцентризму та його реалізації в професійній діяльності, визначимо методологічні знання про текстоцентризм, що лежать в основі формування професійних компетентностей майбутніх учителів-словесників.

Поняття текстоцентризму розглядають переважно в гуманітарній, педагогічній, психологічній галузях знань, що зумовлено унікальними властивостями тексту як продукту мовленнєвої діяльності людини й важливого компонента в моделях комунікації; розвитком антропоцентризму, діалогізації гуманітарних знань; когнітивно-комунікативною парадигмою отримання лінгвістичних знань і поширенням наукової освіти.

У лінгводидактиці сформовано загальне поняття про текстоцентризм як навчання на текстовій основі, процес формування компетентностей у роботі з текстом, організацію мовленнєвої діяльності, що передбачає створення, сприймання, відтворення висловлювань. Водночас віднесення текстоцентризму до методичних понять не є однозначним. Спостереження й аналіз доводять, що в лінгводидактичних наукових джерелах і практичних посібниках текстоцентризм розглядають як принцип або як підхід до навчання.

Принципи навчання мови / лінгводидактичні принципи є нормативними вимогами до організації ефективного процесу навчання мови; їх визначають як «основні положення функційно-технологічної організації навчання мови, які мають у своїй основі загальнодидактичні принципи» (Методика, 2024, с. 104). Так, текстоцентричний принцип навчання мови розглядають серед специфічних / власне методичних, що впливають із соціально-психологічних функцій мови, діють у комплексі поряд з такими, як зв'язок вивчення мови з мовленнєвою діяльністю, вивчення мови на синтаксичній основі, зв'язок навчання пунктуації та виразного читання, зіставлення звуків і букв, лексико-синтаксичний, функційно-стилістичний, структурно-семантичний, структурно-словотвірний, парадигматичний, інтонаційний (Методика, 2024, с. 117).

З. Бакум розглядає текстоцентризм у системі принципів навчання української мови, науково обґрунтовує функції тексту в методиці навчання української мови; доводить важливість у реалізації текстоцентричного принципу положення про те, що текст є «засобом долучення учнів до матеріальної та духовної культури українського народу, його історії, звичаїв і традицій; переконливо стверджує, що «національно-культурний компонент у навчанні рідної мови стає одним із найважливіших засобів розвитку духовного світу школяра, його ціннісно-орієнтаційної культури, національної самосвідомості, врешті-решт української мовної особистості» (Бакум, 2006, с. 93).

С. Омельчук, аналізуючи тенденції в розвитку вітчизняної лінгводидактики методистами наукової школи професорки М. Пентиліюк, слушно зазначає: «Важливого значення набуває принцип текстоцентризму, що передбачає засвоєння мовних знань, формування вмій і навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту та функцій мовних одиниць у ньому» (Омельчук, 2019, с. 30). Учений наголошує, що «текстоцентризм можна беззаперечно вважати однією з прогресивних тенденцій у розвитку сучасної лінгводидактики. (Омельчук, 2019 с. 31). Текстоцентричний принцип розглядають і як методологічний орієнтир у забезпеченні ефективної системи навчання на текстовій основі (Любецька, Шахіна, 2022, с. 28).

Погляд на текстоцентризм як на підхід до навчання / текстоцентричний підхід теж поширений у дослідженнях з лінгводидактики. Визначення підходу до навчання подане в термінологічному словнику з методики навчання української мови. Підхід до навчання, на думку авторів словника, є базовою методологічною категорією лінгводидактики, що визначає стратегію і тактику навчального процесу; це складне багатовимірне явище, системну сукупність якого становлять принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання і для якого характерні концептуальність, процесуальність, системність, керованість і дієвість (Методика, 2024, с. 99 – 100).

Текстоцентризм як підхід до навчання мови визначають як спрямованість на навчання на текстовій основі, з дотриманням певних правил, способів і засобів навчання. Текстоцентричний підхід, на думку С. Горобець, «за семантичним наповненням та дидактичним аспектом найбільш повно віддзеркалює концептуальну засаду в організації освітнього процесу майбутніх учителів української мови та літератури» (Горобець, 2020, с. 17).

У зв'язку із сучасним переосмисленням у лінгводидактиці понять «підхід до навчання», «принцип навчання», «метод навчання» така лінгводидактична категорія «текстоцентризм» набула ознак широкого методичного контексту, інструментарію в освітньому процесі.

Сучасні дослідники виокремлюють концептуальні методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, що створюють передумови формування умінь і навичок наукового аналізу досліджуваних явищ і обґрунтування науково-методичних основ освітнього процесу. Так, Н. Лібак пропонує застосувати в професійній підготовці здобувачів вищої освіти такі методологічні підходи, як історико-хронологічний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, середовищний, синергетичний, етнографічний, культурологічний (Лібак, 2024, с. 235). Визначення цих методологічних підходів відповідає сучасним тенденціям наукової освіти, яка сприяє формуванню в здобувачів освіти наукового мислення, умінь самостійно досліджувати, критично оцінювати інформацію, робити висновки, застосовувати набуті знання в різних видах діяльності. Реалізація зазначених методологічних підходів, на наше переконання, передбачає наявність текстового контексту і дотримання вимог текстоцентризму, належність якого до принципів чи підходів є дискусійним питанням, оскільки текстоцентризм як багатогранне явище відображає і нормативні вимоги до навчання, і спрямованість навчання на текстовій основі.

У сучасній методології лінгводидактики дотримання провідних підходів до навчання мови, використання методів навчання обґрунтовують на основі текстоцентризму. Тому текстоцентризм можна вважати методологічною основою, що містить фундаментальні принципи та методи, які використовують для дослідження та пояснення певного явища або сфери знань, визначення й обґрунтування певних теоретичних поглядів у лінгводидактиці.

Важливо характеризувати текстоцентризм як методологічну основу професійної підготовки майбутніх учителів-словесників, його знаннєвий компонент, на основі якого формують професійні компетентності, визначені в професійному стандарті вчителя, як-от: мовно-комунікативна, предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна. Компетентності, які мають бути притаманні вчителю української мови і літератури, викладачі визначають у відповідних

освітніх програмах, актуалізують і формують за допомогою професійно орієнтованих освітніх компонентів.

Наукові засади лінгвістичної й методичної підготовки здобувачів вищої обґрунтовує методологія лінгводидактики вищої школи. Ціннісні орієнтири, необхідні для виконання трудових функцій учителя, на нашу думку, є необхідним компонентом методології лінгводидактики, зокрема в дотриманні текстоцентризму. Майбутні вчителі-словесники мають орієнтуватися на такі ціннісні орієнтири, як повага до особистості здобувача освіти й визнання пріоритету його зацікавлень, досвіду, власного вибору; становлення вільної особистості здобувача освіти, підтримка його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі; розуміння важливості розвитку мислення й пошанування істини; плекання в здобувачів освіти любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини; формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, державної мови; формування готовності виявляти свою громадянську позицію (Професійний стандарт, 2024). Ці цінності є своєрідними маркерами якісного спілкування в освітньому середовищі: етики спілкування, розвитку інтелекту, особистісного всебічного становлення людини, її поглядів, переконань і прагнень, ефективного спілкування в соціумі.

Текстоцентризм у методології лінгводидактики, на нашу думку, характеризують такі основні ознаки, як багатоаспектність та інтегрованість. Багатоаспектність полягає в навчанні мови на основі когнітивної й комунікативної методик, ціннісно орієнтованих видах роботи з текстом, що формують самодостатню особистість, здатну критично мислити, бути впевненою у власних силах, ініціативною й креативною. Інтегрованість забезпечує засвоєння знань з різних галузей, формування ключових компетентностей здобувачів освіти.

У результаті спостереження виявлено, що майбутні вчителі-словесники у процесі професійної підготовки засвоюють ключові поняття методології лінгводидактики, що є взаємозумовленими і становлять основу поняття текстоцентризму:

- основні ознаки й аспекти текстоцентризму як категорії лінгводидактики;
- поняття про текст, його типологію і види аналізу;
- зіставлення поняття тексту з такими поняттями, як мова, мовлення, мислення, мовленнєва діяльність, комунікація, спілкування, дискурс, наукова картина світу, наукова освіта;
- діалогізація навчання, методи, прийоми навчання мови на текстовій основі;
- комунікативна й когнітивна методики навчання української мови;
- методики використання мультимедійних технологій;

– традиційні й пов'язані з новими технологіями засоби навчання тощо.

Зазначені ключові поняття методології лінгводидактики і зокрема поняття текстоцентризму, на нашу думку, водночас є знаннєвим складником професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника, на опанування якого спрямована сучасна наукова освіта, що передбачає популяризацію наукових знань, опанування методик досліджень, навчання шляхом формування наукової картини світу, умінь і навичок самореалізації, саморозвитку, самоосвіти.

Текстоцентризм пов'язаний з філософськими концепціями гуманізму й антропоцентризму. Гуманне ставлення до особистості передбачає повагу, розуміння унікальності кожного здобувача освіти, підтримку й педагогічний супровід у навчанні. Основою визначеного в сучасній педагогіці антропологічного підходу до навчання є зосередженість на особистості здобувача освіти, на розвиткові його індивідуальних особливостей, на реалізації потреб і можливостей, на формуванні цілісної особистості, здатної до самостійного мислення, ухвалення відповідальних рішень, самозростання і творчого самовираження.

Методологія лінгводидактики спирається на дослідження психології, зокрема на визначення психічних процесів мислення, пам'яті, особливостей вікової психології, поняття про діяльність людини, психолінгвістичні засади мовленнєвої діяльності в усіх її видах і формах.

Важливим для здобувачів вищої освіти є розуміння такого складного інструментарію навчання, як мова. Майбутні вчителі-словесники засвоюють функції мови, мову як знакову систему, мовні одиниці різних рівнів цієї системи, зв'язок мови, мовлення й мислення. Текст містить структурно й семантично об'єднані мовні одиниці і є об'єктом такої науки, як лінгвістика тексту, що «дає можливість дослідити мовне відображення менталітету, культуру етносу, вплив світової культури на конкретну етнічну (Зеленько, 2010, с. 307). На думку Л. Овсієнко, під час навчання лінгвістики тексту доцільно розвивати пізнавальну й навчальну діяльність здобувачів освіти, «спрямовувати діяльність не тільки на засвоєння інформації, а й на розвиток інтелекту, ініціативи, створення нового, невідомого; формувати здатність побачити проблему та знаходити продуктивні шляхи її розв'язання» (Овсієнко, 2018, с. 386).

Текстоцентризм ураховує методичний потенціал тексту як засобу навчання мови: з позицій текстоцентризму, текст є центром дослідження й об'єктом навчання, орієнтований на сприймання й усвідомлення закладеного в ньому змісту. Текст є одиницею об'єднання мовних засобів у комунікації – предметом дослідження лінгвістики, психології, лінгводидактики та інших наук. За Словником-довідником з української лінгводидактики, «текст – це висловлювання, що має власну внутрішню структуру, певну побудову та є продуктом монологічного або діалогічного

мовлення, вираженим в усній або писемній формі» (Словник-довідник, 2015, с. 241). Аналіз наукової літератури засвідчив, що для визначення тексту вчені використовують такі ключові слова, як твір, документ, повідомлення, комунікативна одиниця, зв'язне мовлення, мова, зв'язний знаковий комплекс, послідовність знакових одиниць, висловлювань, речень, складних синтаксичних цілих, мова в дії та ін.

Нас цікавить насамперед лінгводидактичний аспект визначення й вивчення тексту, оскільки він є засобом пізнання й дослідження мови, засобом оволодіння усними і писемними формами мовлення, інструментарієм мовленнєвої діяльності в усних (говоріння, аудіювання) і писемних (письмо, читання) видах, засобом створення й реалізації ситуацій спілкування, результатом / продуктом використання мови. У загальній системі мовної освіти текст – це одиниця мовної системи, завдяки якій здобувачі освіти пізнають мовні явища та засоби й формують систему мовних понять, розвивають ключові і предметні компетентності.

Майбутні вчителі-словесники опановують ознаки тексту як одиниці мови; функції текстів, закони текстотворення; основні категорії тексту як концептуальні його характеристики; типологію текстів, зокрема традиційних лінійних і гіпертекстів, і медіатекстів; структурно-сміслові складники тексту; способи і засоби міжфразового зв'язку; риторичні засади текстотворення; текст як одиницю комунікації; текст і дискурс. Текстоцентризм передбачає володіння методами наукового дослідження тексту, різними видами аналізу тексту, методами педагогічного експерименту, педагогічного спостереження, узагальнення отриманої інформації.

Важливим методологічним підґрунтям застосування текстоцентризму вважаємо традиційні й інноваційні методи навчання на текстовій основі. В українській лінгводидактиці теорія методів розвивається в напрямі розроблення нових підходів до побудови системи методів і підстав їх класифікації (Методи, 2023, с. 78). Так, до прикладу, урахуовуючи зміну освітньої моделі з процесу навчання на результат, сучасні лінгводидакти модернізують методи, спрямовані на самостійну роботу здобувачів освіти з навчальними текстами, зокрема пропонують «метод самостійної роботи з джерелом інформації» і визначення видів цього методу, як-от: робота з підручником; робота з інформаційними джерелами, робота з довідковою літературою (словниками, енциклопедіями та ін.); робота з посібниками; робота з художньою та публіцистичною літературою; робота з навчальними опорами; робота з фреймовими опорами, робота з джерелами іноземною мовою (Методи, 2023, с. 78).

У сучасній лінгводидактиці виокремлюють прийоми, які забезпечують реалізацію методів. Автори термінологічного словника визначають прийоми забезпечення функційності методу самостійної роботи з джерелом інформації, з-поміж яких, на нашу думку, для дослідницької роботи з текстом важливими є такі прийоми,

як мотивування, цілевизначення, висловлення припущень, формулювання завдань, осмислення заголовків, епіграфів, планування, трансфер / застосування інформації в іншому контексті, аналіз, виписування, визначення теми, основної думки, структурування тексту, добір заголовка, створення хмари слів, виявлення і формулювання проблеми, добір аргументів, переформатування текстової інформації в графічну, цифрову, узагальнення, формулювання висновків, рефлексія (Методика, 2024, с. 72).

В організації навчання на текстовій основі педагоги приділяють багато уваги аналізу тексту, для якого характерні такі прийоми: поділ цілого на структурні частини, характеристика цих частин, виокремлення спільних і відмінних ознак та отримання нових знань про предмет дослідження. Учитель-словесник має самостійно розробляти схеми такого аналізу відповідно до мети й завдань освітнього процесу й запланованих результатів навчання, володіти методикою лінгводидактичного аналізу тексту, що передбачає вміння визначати лінгводидактичні функції тексту – його потенційні навчальні, розвивальні й виховні можливості, які можуть бути використані педагогом для досягнення мети навчання мови, формування ключових і предметних компетентностей. Такий лінгводидактичний аналіз тексту вимагає належного рівня лінгвістичної і методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Текстоцентризм пов'язаний з упровадженням комунікативної і когнітивної методик навчання української мови. Так, комунікативна методика орієнтує на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету мовленнєвій діяльності в усіх її видах і формах, формування вмінь спілкуватися в різних сферах суспільного життя. Текст є посередником між учасниками спілкування, важливим компонентом у структурі комунікативного акту між адресантом і адресатом. І. Кучеренко і М. Пентилюк для реалізації принципу текстоцентризму радять спиратися на текст як засіб створення комунікативних ситуацій (Кучеренко, Пентилюк, 2022, с. 44). Когнітивна методика спрямована на опанування здобувачами освіти мовних одиниць як певних концептів, що містять глибинні значення смислових і змістових структур тексту, транслюють інтенції автора, формують мовну картину світу, допомагають адекватному сприйманню текстової інформації та створенню власних усних і писемних текстів. Основним засобом навчання мови в когнітивній методиці є текст. Застосування цих методик передбачає використання інтерактивних методів навчання, що спонукають здобувачів освіти до взаємодії, діалогу з іншими суб'єктами освітнього процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало важливість вивчення методологічних основ формування професійних компетентностей майбутніх учителів-словесників.

Аналіз загальних компетентностей вчителя, представлених у професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», дав змогу виокремити ті компетентності, що готують вчителя-словесника до реалізації текстоцентризму в навчанні української мови, і розглянути текстоцентризм як методологічне підґрунтя виконання вчителем трудових функцій на основі ціннісних орієнтирів, які є маркерами якісного спілкування в освітньому середовищі та формування особистісних характеристик людини.

Професійна підготовка майбутніх учителів-словесників передбачає засвоєння ними основних положень методології лінгводидактики, що вивчає наукову організацію формування у здобувачів вищої освіти лінгводидактичних понять і умінь застосування засвоєних знань у дослідженнях, пов'язаних з мовною освітою, зокрема в закладах загальної середньої освіти. Методологія лінгводидактики готує майбутніх учителів-словесників до опанування текстоцентризму та його реалізації в професійній діяльності.

Наукове поняття текстоцентризму багатогранне, його активно досліджують у гуманітарній, педагогічній, психологічній і інших галузях. Це зумовлено інтересом до об'єкта текстоцентризму – тексту як мовної одиниці, продукту мовленнєвої діяльності людини, результату створення, сприймання, відтворення висловлювань.

У лінгводидактиці сформоване загальне поняття про текстоцентризм як навчання на текстовій основі, формування компетентностей у процесі різних видів роботи з текстом, організацію мовленнєвої діяльності; як принцип навчання, підхід до навчання і як методологічний орієнтир навчання мови.

Сучасна методологія лінгводидактики на основі текстоцентризму обґрунтовує реалізацію провідних підходів до навчання мови, використання методів навчання. Тому текстоцентризм можна вважати методологічною основою, що містить фундаментальні принципи і методи, які використовують для дослідження й пояснення лінгвістичних і лінгводидактичних явищ, визначення й обґрунтування теоретичних поглядів.

Текстоцентризм як методологічна основа професійної підготовки майбутніх учителів-словесників містить знаннєвий компонент, на основі якого формують професійні компетентності, визначені в Професійному стандарті вчителя. Знаннєвий компонент складають поняття методології лінгводидактики, що характеризують текстоцентризм, центральним поняттям якого є текст.

Навчання на текстовій основі передбачає застосування методичного потенціалу тексту як засобу навчання мови, де текст орієнтований на сприймання й усвідомлення закладеного в ньому змісту, є центром дослідження й об'єктом навчання.

Дослідження дає підстави стверджувати, що текстоцентризм має такі основні ознаки, як багатоаспектність та інтегрованість; зв'язок

текстоцентризму з філософськими концепціями гуманізму й антропоцентризму зумовлений зосередженістю на розвиткові індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їхній здатності до самозростання і творчого самовираження.

Важливим методологічним підґрунтям застосування текстоцентризму є традиційні й інноваційні методи і прийоми навчання на текстовій основі, спрямовані на самостійну роботу здобувачів освіти з навчальними текстами, зокрема метод самостійної роботи з джерелом інформації, різні види аналізу тексту; лінгводидактичний аналіз тексту; комунікативну й когнітивну методики навчання мови з позицій текстоцентризму.

Порушені в цій статті проблеми потребують висвітлення окремих методологічних основ професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні нових методик аналізу навчальних текстів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій на засадах текстоцентризму.

Література і джерела

- Бакум, З. П. (2006). Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови. *Педагогічні науки*. Вип. 47. Херсон: ХДУ. С. 91 – 94.
- Горобець, С. І. (2020). Текстоцентричний підхід як методичний орієнтир у формуванні риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* № 93. С. 14 – 21. URL: <https://www.ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4356/3853>
- Груба, Т. (2018). *Теорія і практика формування мовної особистості учнів старшої школи на уроках української мови*. Київ: Інтерсервіс, 336 с.
- Державний стандарт (2020). *Державний стандарт базової середньої освіти*: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
- Зеленько, А. С. (2010). *Загальне мовознавство*: навч. посіб. Київ: Знання, 380 с.
- Коваль, В. О. (2021). *Підготовка майбутніх учителів української мови та літератури до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу в закладах вищої освіти*: монографія. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 449 с.
- Кучеренко, І. А., Пентилюк, М. І. (2022). *Теорія і технологія сучасного уроку української мови*: навч.-метод. посіб. Херсон: Айлант, 352 с.
- Кучерук, О. А. (2013). Методологічні засади особистісно орієнтованої лінгводидактики. *Українська мова й література в школі*. № 6.

- С. 20 – 24. URL:
http://eprints.zu.edu.ua/10391/1/Методологія_2013.pdf.
- Лібак, Н. А. (2024). Методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Наук. зап.. Серія: Педагогічні науки*. № 214. С. 231 – 235. URL:
<https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-231-235>.
- Любецька, В. В., Шахіна, Ю. Г. (2022). Текстцентризм як основний принцип навчання для іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. *Мова*. № 37. С. 27 – 31. URL:
<http://mova.onu.edu.ua/article/view/261459/259602/>
<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2022.37.261459>
- Методи (2023). *Методи навчання української мови учнів гімназії та ліцею*: монографія. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Новосьолова В. І., Попова Л. О. Київ: Видавничий дім «Освіта», 230 с.
- Методика (2009). *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах* / за ред. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 400 с.
- Методика (2024). *Методика навчання української мови. Термінологічний словник*: словник-довідник / кол. авт. за ред. Олени Горошкіної. К. : Видавничий дім «Освіта», 150 с.
- Овсієнко, Л. (2018). *Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу*: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київ, 434 с.
- Омельчук, С. (2019). *Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 356 с.
- Професійний стандарт (2024). *Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»*: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225. URL:
<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
- Рускуліс, Л.В. (2018). *Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін*: монографія. Миколаїв: Швець В. М., 420 с.
- Словник-довідник (2015). *Словник-довідник з української лінгводидактики*: навч. посіб. / за заг. ред.. проф. М. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 320 с.
- Філософський енциклопедичний словник (2010). *Філософський енциклопедичний словник*. URL: <https://9.slovaronline.com/>

Стаття надійшла до редакції 20.05.2025 р.

Прийнято до друку 30.05.2025 р.

Рецензент – доктор філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.